

Оксана Дудченко (Ніжин)

ПРАВОВИЙ СТАТУС ТА ОСНОВНІ НАПРЯМКИ ДІЯЛЬНОСТІ ОСЕРЕДКІВ ТОВАРИСТВА «ДРУЗІ ДІТЕЙ» У НІЖИНІ В 1924-1925 РОКАХ

Одним із головних завдань держави є охорона дитинства. Важливе значення при цьому має процес подолання в суспільстві таких негативних явищ як сирітство та безпритульність. Причинами поширення як першого, так і другого в будь-який історичний проміжок часу були економічні та соціальні чинники. Політична нестабільність в Україні 1918-20 років, світова та громадянські війни, які не лише зруйнували господарство країни, але й стали причинами справжньої демографічної катастрофи, деструктивний вплив воєннокommуністичних соціальних та економічних експериментів радянської влади призвели до лавиноподібного збільшення кількості безпритульних дітей.

На початку 1920-х років радянська влада нарешті усвідомила загрозу з боку цього своєрідного сегменту суспільства і почала розробляти низку заходів, які мали на меті ліквідувати безпритульність. Про серйозність намірів держави свідчило те, що координацію боротьби з безпритульністю було покладено на органи Всеросійської Надзвичайної Комісії (ВЧК).

Нагрудний знак членів осередків «Друг дітей»

Боротьба з безпритульністю в 20-х роках ХХ століття проходила у три етапи. Перший етап – з 1920 р. до осені 1921 р. – початок формування системи державної опіки над дітьми-сиротами та безпритульними. Другий етап тривав з осені 1921 р. до кінця 1923 р. і був пов'язаний із голодом, що зумовив нову хвилю безпритульності. Третій етап тривав із 1924 р. до кінця 1920-х років. Саме після 1924 р. в радянській державі завершено формування розгалуженої

системи правових інститутів влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Злагоджена робота створеної системи дозволила ліквідувати масову вуличну безпритульність. [1, 10]

Важливу роль в системі державного контролю над дітьми-сиротами відігравали громадські організації, зокрема товариство Українського Червоного Хреста, Селянське товариство взаємодопомоги тощо. В цей час також створюються спеціальні організації на громадських засадах для допомоги державним органам у влаштуванні дітей-сиріт – дитячі спеціальні інспекції та товариство «Друзі Дітей». Осередки даного товариства досить активно діяли в м. Ніжині та на Ніжинщині.

Не зважаючи на статус громадської організації товариство «Друзі Дітей» було створено за ініціативою держави і, відповідно, досить жорстко контролювалося державними органами. Зокрема, детально регламентувалися правовий статус, структура, завдання та напрями діяльності як товариства в цілому, так і його осередків.

У Ніжині правовою підставою існування осередків товариства “Друзі Дітей” було Положенням “Про осередки “Друзі Дітей” на підприємствах і в установах” від 1924 р. Ним визначалася мета діяльності осередків: організація безпосередньої діяльності трудящих у справі охорони дитинства та материнства, у справі боротьби з дитячою безпритульністю та смертністю і сприяння органам Допомоги Дітям (російська аббревіатура – Помдет) та відділів народної освіти (російська аббревіатура – ОНО). [2, ф. Р-6100, оп. 1, спр. 6, арк. 25, 25 зв.].

У документі деталізувались і конкретні завдання, які ставились перед осередками:

- 1) Участь в організації при підприємствах, чи в районі відділку установ для обслуговування безпритульних, хворих дітей, дітей грудного віку, вагітних та годуючих матерів.
- 2) Участь в господарському житті зазначених дитячих установ в якості господарської комісії.
- 3) Шефство чи патронування над потребуєчими допомоги дитячими будинками в районі осередку. При цьому положення “Про осередки “Друзі Дітей” на підприємствах і в установах” давало пояснення що розумілося під шефством, а що під патронуванням. Згідно цього документу, патронування – це матеріальна допомога у визначених розмірах, а шефство – також матеріальна допомога, але її розмір був не визначений, а залежав від потреб.
- 4) Безпосередня участь у кампаніях з допомоги дітям, які проводили органи Допомоги Дітям, ОНО та відділи охорони здоров’я (російська аббревіатура – Отздрав).
- 5) Проводити самостійні кампанії з допомоги дітям.
- 6) Залучення нових членів у осередки “Друзі Дітей”.
- 7) Встановлення зв’язку з державними органами по роботі з дітьми (Помдет, ОНО, Отздрав).
- 8) Ознайомлення працівників підприємства, району осередку зі становищем дітей і необхідними заходами з охорони дитинства і материнства [2, ф. Р-6100, оп. 1, спр. 6, арк. 25].

За положенням до складу осередку могли входити всі члени трудового колективу підприємства і члени їх сімей. В той же час членом осередку могла бути тільки особа “неограниченная в своих гражданских правах и неопороченная по суду”. [2, ф. Р-6100, оп. 1, спр. 6, арк. 25]. Вступ до осередку відбувався індивідуально на добровільній основі.

Осередки самостійних прав юридичної особи не мали, але діяли, як орган Допомоги Дітям, від його імені, за його мандатами і дорученнями.

Кожний осередок реєструвався в місцевому органі Допомоги Дітям, отримував реєстраційну картку і згадані Положення. Кожен осередок, разом із тим, був місцевим органом Соцвиху і Охматдета, виконував їх директиви, згідно особливої інструкції і реєстрував свої установи у відповідних органах.

Управління справами осередку здійснювалося Президією, яка складалася з трьох чоловік і обиралася на шість місяців. Члени Президії виконували, відповідно, обов’язки голови, секретаря та скарбника. Члени Президії вели поточні справи, збирали внески, розпоряджались касою осередку відповідно до плану роботи, затверджен-

ному загальними зборами осередку; безпосередньо встановлювали зв'язок із органами Помдета, Соцвиху і Охматдета; виконували план роботи осередку.

Загальні збори членів осередку затверджували план роботи, встановлювали розмір внесків, заслуховували і затверджували звіти Президії. Крім цього, за потребою, загальні збори членів осередку могли обирати ревізійну комісію для перевірки звітності і діяльності Президії. Засідання Президії і загальних зборів протоколювалося і копії протоколів відсилалися в органи Допомоги Дітям.

З метою встановлення активного зв'язку осередку з підприємствами, до складу Президії обов'язково включалися відповідні представники від керівництва цих підприємств та установ [2, ф. Р-6100, оп. 1, спр. 6, арк. 25].

Положенням регламентувались відносини осередків "Друзі Дітей" із іншими громадськими організаціями. Зокрема, у випадку наявності на підприємстві (чи в установі) району, де створювався осередок, комітету УЧХА, осередки і Комітет взаємно обмінювалися представниками, притому спільна робота визначалася особливим положенням про взаємовідносини осередків "Друзі Дітей" із Комітетом УЧХА.

Якщо на підприємстві існувала Ліга допомоги німецьким дітям, її осередок та осередки товариства "Друзі Дітей" мали об'єднатися в один осередок "Друзі Дітей" при цьому частина зібраних коштів передавалася на допомогу німецьким дітям. У випадку наявності відділку Охматдета, осередок "Друзі Дітей" об'єднувався з ним і виконував його функції [2, ф. Р-6100, оп. 1, спр. 6, арк. 25].

Осередок "Друзі Дітей" утворювався, коли на підприємстві (чи в установі) було не менше п'ятнадцяти осіб, які бажали бути членами осередку. При цьому кількість членів осередку була необмежена.

Згідно з Положенням "Про осередки "Друзі Дітей" на підприємствах і в установах" джерелами формування коштів осередку були:

- а) членські внески (розміри членських внесків визначалися загальними зборами осередку, разом із тим, загальні збори, як виняток, могли збільшити або зменшити розмір внесків для окремих осіб в залежності від заробітку);
- б) збори і пожертви членів осередку чи інших осіб і установ;
- в) прибутки від концертів, спектаклів, мітингів і зборів;
- г) прибутки від виробничих підприємств і заходів осередку, які він організував із дозволу органів Допомоги Дітям. [2, ф. Р-6100, оп. 1, спр. 6, арк. 25].

Кошти осередку витрачалися за кошторисом, який затверджували загальні збори і узгоджували з органами Допомоги Дітям за участю Соцвиху і Охматдета.

Кожен член осередку мав членський квиток і нагрудний знак "Друг Дітей". При виконанні покладених на нього обов'язків, член осередку мав право вимагати допомоги від усіх органів адміністративної влади. Осередок надсилав свого представника до Ради соціальної допомоги при консультації Охматдет.

Осередок припиняв свою діяльність шляхом ліквідації. Ліквідація можлива за постановою загальних зборів (більше двох третіх голосів) чи за рішенням Губдопдітям. Майно осередку після ліквідації перерозподілялося між дитячими установами за вказівкою органів Допомоги Дітям.

На початку 1925 р. в місті Ніжині згідно вказаного Положення діяло більше двадцяти осередків "Друзі Дітей". Найбільш дієвими серед них були осередки при

Жіночому відділенні, Окружному профспілковому бюро (далі – ОПБ), Хлібпродукті, Махор фабриці тощо.

Розподіл підшефних частин між осередками “Друзі Дітей” станом на 10 травня 1925 р. [2, ф. Р-6100, оп. 1, спр. 6, арк. 33].

№	Підшефні організації	Осередки “Друзі Дітей”
1.	Колектор-приймальник	осередок Жіночого відділу
2.	Лишайне відділення (20 дітей)	осередки 7-ї Махорфабрики і 19-го Полку
3.	Трахоматозне відділення (45 дітей)	осередки 6-ї Махорфабрики, ОПБ
4.	Дім Окрздрава (52 дітей)	осередки Фельдшерської школи, друкарів, відділу Народного харчування, 2, 3 Трудшколи і Держбанку
5.	Їдальня	осередки ІНО, товариство “Кожевник”, Жіночого відділу
6.	Клуб і школа	осередки ІНО, товариство “Кожевник” і Місгоспу.
7.	Діти, які знаходилися в дитячій лікарні в інфекційному відділенні («за-разный барак») і колишній земській лікарні.	осередки Фінвідділу і Хлібпродукту.
8.	Дитяче містечко в с. Качанівка (яке раніше знаходилося в м. Ніжині)	осередки товариства кустарів, Виконкома, ГПУ, лісництва і міліції.
9.	Батраки Ради Робземлісу	осередок Ради Робземлісу
10.	Безпритульні діти, які знаходилися на станції Ніжин.	осередок станції “Ніжин”

На практиці робота осередків зводилася до збору для дітей коштів і пожертв. Для цього, крім пасивної здачі членських внесків, проводилися різноманітні благодійні акції, концерти, читалися платні лекції та організовувалися спектаклі тощо. Наприклад, 6 грудня 1924 р. силами осередку окружного фінансового відділу і ОПБ провівся благодійний концерт на користь безпритульних дітей. У межах цього концерту було прочитано платну лекцію на тему “Майновий податок і податок на прибутки” [2, ф. Р-6100, оп. 1, спр. 7, арк. 24]. 2 листопада 1924 р. силами осередку при ОПБ провівся спектакль-концерт на користь безпритульних дітей [2, ф. Р-6100, оп. 1, спр. 7, арк. 26]/ Постійним джерелом надходжень коштів до осередків були вступні та членські внески. Їх розмір суттєво відрізнявся в різних осередках. Наприклад, в осередку фабрики №6 членський внесок для робітників до дев’ятого розряду становив 30 коп., із дев’ятого розряду і вище – 60 коп. [2, ф. Р-6100, оп. 1, спр. 9, арк. 12]; в осередку ОПБ – 10 коп. вступний внесок і 15 коп. – членський внесок; в осередку 19-го Полку вступний і членський внесок становив по 0,5% від отримуваної платні, в осередку Хлібпродукт вступний внесок – 25 коп., членський – 50 коп. [2, ф. Р-6100, оп. 1, спр. 9, арк. 12 зв.] тощо.

Зібрані кошти витрачалися на різноманітні потреби дитячих установ. Найбільш поширеною формою допомоги була закупівля і передача дитячим будинкам продуктів харчування, одягу, білизни та взуття. Наприклад, осередок фабрики №6 за листопад

1924 р. придбав для Дитячого містечка білизни на суму 217 крб., [2, ф. Р-6100, оп. 1, спр. 9, арк. 12] осередок Місгоспа пошив 13 суконь для дівчаток і 14 костюмів для хлопчиків, осередок Хлібпродукта закупив 13 костюмів і 3 сукні [2, ф. Р-6100, оп. 1, спр. 9, арк. 12 зв.].

Крім одягу та продуктів харчування зібрані кошти витрачалися на закупівлю посуду, мила, рушників, дров тощо. Наприклад, осередок Текстильсиндиката та Держторга за вказаний період закупили 12 ліжок, 12 подушок, 12 наволочок, 12 ковдр і закупили дрова; осередок Фінансового відділу та ОПБ закупили 4 воза дров і дві металеві пічки, осередок Місгоспа придбав рушники, відра, чашки і мило [2, ф. Р-6100, оп. 1, спр. 9, арк. 12 зв.].

Значна частина коштів витрачалася на подарунки для дітей на свята. Наприклад, за листопад 1924 р. кошти на подарунки витратили осередок фабрики № 6 (15 крб.), фабрики № 7, залізничної станції Ніжин, Робземлісу [2, ф. Р-6100, оп. 1, спр. 9, арк. 12-12 зв.].

Таким чином, у 20-х роках ХХ ст. товариство “Друзі Дітей” розгорнуло в Ніжині досить активну діяльність. І хоча ця діяльність жорстко контролювалась державою як через Положення “Про осередки “Друзі Дітей” на підприємствах і в установах”, так і на практиці через пряме втручання в роботу осередків, його вплив на становище безпритульних дітей був досить суттєвим.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

1. Анатольєва О. І. Правове регулювання боротьби з безпритульністю, бездоглядністю та правопорушеннями неповнолітніх в УСРР у 20-х роках ХХ століття. Автореф. дис. на здобуття наукового ступеня к.ю.н. –К., 2003.
2. Відділ Державного архіву Чернігівської області в місті Ніжині.

Оксана Крупенко (Ніжин)

ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ ПРОМИСЛОВОГО РОЗВИТКУ НІЖИНСЬКОГО ПОВІТУ ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ СТ.

Друга половина ХІХ ст. для Чернігівщини, як і для інших регіонів Російської імперії, проходила під знаком оновлення всього соціально-економічного життя. Порепорформені процеси носили складний і суперечливий характер. Відбувається поступовий перехід до капіталістичного способу господарювання, з'являються сучасні форми виробництва.

Сільське господарство продовжувало домінувати у цій системі, аграрне питання залишалося головним у політиці держави, а на кінець ХІХ ст. ще більше загострилося, що пояснювалося зростанням кількості малоземельних селян. У перші порепорформені десятиліття, названі “переломними”, відбувається криза феодалних відносин у галузі